

لیلا کوچک زاده

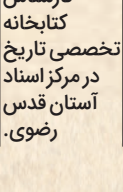
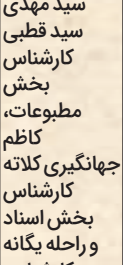
هفته گذشته خبری مبنی بر تخریب خانه کمال الملک، پدرا نقاشی ایران، بر درگاه خبرگزاری های کشوری نشست و توجه ها را به سمت نیشابور و شهرستان فیروزه، متوجه ساخت، خانه خشتی بازمانده از دوره پهلوی اول که آثار نقاش باشی عهده ناصری در ۱۵ سال پایانی عمرش، زیر سقف آن نقش خورده است و میراث فرهنگی قرار بوده سال ۹۷، ردیف بودجه ملی و استانی برای آن تعریف کند و سال ۹۸ نیز قول داده این خانه به موزه آثار کمال الملک تبدیل شود و به دنبال گرفتن سند مالکیت به نام دولت و واگذاری آن به بخش خصوصی بوده است. در هر صورت سال هاست که نام و سوند این خانه که دوبار در سال های ۸۴ و ۹۲ مرمت شده است، برای تغییر کاربری و تبدیل شدن به موزه آثار استاد، روی میز مسئولان جابه جایی شود اما هنوز کار در خور توجهی برای رونق و آبادانی آن صورت نگرفته است. این بار هم خبر های ضد و نقیض از تخریب خانه، ما را به گفت و گوی دوباره با مجید ابراهیم نیا، مدیر میراث فرهنگی شهرستان فیروزه، می کشاند. ابراهیم نیا خبر تخریب خانه را به موضوع حفاری غیر مجاز دو تن که در جست وجوی گنج در این خانه بوده اند مرتبط می داند و می گوید: حدود هفت هشت ماه پیش، دو حفار غیر مجاز در جست وجوی گنج، بخشی از طاقچه خانه کمال الملک را تخریب کردند که اتفاقا این بخش جزو اصلی بنا نبود و به آن الحاقی شده بود. خبر تخریب هم به این موضوع مربوط بوده و هیچ تخریبی در بنای خانه کمال الملک اتفاق نیفتاده است. ■■■

خبر خوب و تازه مدیر میراث فرهنگی شهرستان فیروزه، مشارکت مالک جدید خانه با میراث فرهنگی برای مرمت و محافظت از این خانه باغ تاریخی و تبدیل به موزه مردم شناسی است، اتفاقی که در این سال ها ممکن نشده بود. ابراهیم نیا می گوید: خانه کمال الملک باز بر بنای ۶۰۰ متر مربع در زمینی به وسعت ۲۵۰ هکتار واقع شده که بیشتر آن کشاورزی است. به گفته او این خانه از سال ۸۲ که ثبت میراث فرهنگی شد، در تصرف میراث فرهنگی بوده و مالک ادعایی روی خود خانه نداشته اما طبق ضوابط میراث فرهنگی، مالک چه برای فروش، چه برای مشارکت، باید پای کار می آمده است. در این میان، پس از دوبار مرمت خانه در سال های ۸۴ و ۹۲، اعتبار خرید خانه از سوی میراث فرهنگی ممکن می شود اما مالک قصد فروش همه زمین را نداشته که خرید آن برای میراث میسر نبوده است.

● مشارکت مالک جدید خانه کمال الملک با میراث فرهنگی آن طور که ابراهیم نیا می گوید، مالک جدید خانه که سال گذشته ملک را خریداری کرده، تمایل به مشارکت در پروژه گردشگری و احیای ساختمان دارد و دیگر نیازی به خرید خانه از سوی میراث فرهنگی نیست. او می گوید: میراث فرهنگی در چنین بناهایی که ثبت میراث شده اما مالک خصوصی دارد، می تواند اعتبار مشارکتی در نظر بگیرد. سپس قراردادی بین مالک و میراث امضا و مکتوب می شود که بر پایه آن بنا مرمت می شود تا در زمان بهره برداری، مشکلات حقوقی پیش نیاید. هم اکنون نیز یک میلیارد تومان اعتبار از سوی میراث فرهنگی برای مرمت و نگهداری، محوطه سازی و تبدیل آن به موزه در نظر گرفته شده است که در صورت تأیید اجرایی خواهد شد. مدیر میراث فرهنگی شهرستان فیروزه بیان می کند: در حال حاضر، مالک قرار است خرابی های طاقچه ها را ترمیم کند. آب و برق و گاز خانه نیز وصل می شود و خانه میله و قابل سکونت خواهد شد و یک نفر آنجا مستقر می شود تا دیگر به بنا آسیبی نرسد. همچنین امکان بازدید برای علاقه مندان فراهم می شود و به مرور زمان می توانیم با قراردادن وسایلی، اینچرا به موزه مردم شناسی تبدیل کنیم. طبق گفته ابراهیم نیا، مالک قرار است در زمین کنار خانه، اقامتگاه بوم گردی بسازد و همچنین با توجه به وسعت ملک، در زمینه گردشگری کشاورزی نیز فعالیت خود را شروع کند. بدین ترتیب ابتدا خانه مرمت و محوطه سازی می شود. مالک مستقر خواهد شد و اقامتگاه بوم گردی خواهد ساخت و از درآمد گردشگری کشاورزی، در فاز بعد، باغ کمال الملک را احیا خواهد کرد. ابراهیم نیا در باره باغ نیز که در بخش پشتی خانه واقع و مدت هاست به زمینی بایر تبدیل شده است، می گوید: مقداری از دیوارهای گذشته باغ باقی مانده و خدو حدود آن مشخص است و همان طور که عنوان شد، مالک تمایل به احیای باغ دارد. اما آن را در فاز دوم و سوم برنامه خود قرار داده است.

● خاطره و هویت مردم نیشابور

محمد غفاری معروف به کمال الملک، گرچه زاده کاشان است و سال های طولانی هم در پایتخت و در بار قاجار روزگار گذراند، یادگارهای او در خراسان به بخشی از خاطره و هویت مردم نیشابور تبدیل شده است. ساختمان خانه باغ کمال الملک شامل یک حیاط مرکزی، ساختمان های یک طبقه شمالی و جنوبی و باغ وسیعی در ضلع جنوبی می شد که بنای سمت جنوبی، محل کار و اقامت استاد بوده است. خانه تزیین خاصی نداشت و از ملات، خاک گچ، خشت و آجر و بناهای کاهگل ساخته شده بود. بسیاری از خان ها، سیاست مداران و چهره های درباری آن دوره به این خانه رفت و آمد داشته اند، حتی تهرانی ها به اینجای می آمدند. تابلوهارا می خریدند و با خود به تهران می بردند. در پشت خانه باغی وسیع قرار داشته که از سبزی دیروزش تنها دو درخت خشک بی ثمر باقی مانده است. در گذشته بسیاری از درخت های این باغ که به باغ کمال الملک معروف بوده است، یادست های خودنقاش کاشته و چتر وا کرده اند. روابن عموم درخت های مشر این باغ را که از نشانه های آن یک دیوار تکیده و خاکی خشک است، انگور و گیلاس می دانند. این عمارت در ۲۵ کیلومتری نیشابور و در روستای حسین آباد و در قریه ای با سه خانوار واقع شده است.

گذری بر تاریخ و انتشار روزنامه «بلدالامین»

نخستین روزنامه شهری در «ارض اقدس»

هما سعادت‌مند

خرداد همیشه نامش با مطبوعات گره خورده است، از روز جهانی بگیرد تا تصویب قانون روزنامه نگاری کشور. سوای این ها این اتفاق در مشهد با انتشار روزنامه شهرآرا که سه دهه از چاپ آن می‌گذرد، همراه است، روزنامه‌ای که اگرچه صاحب امتیازش شهرداری مشهد بوده است. تلاش کرده همیشه روزنامه مردم مشهد باشد. اما شهرآرا نخستین روزنامه با اخبار مشهد نیست که در یک قرن گذشته چاپ شده و بلدیّه در این دوران، روزنامه‌ای با نام «بلدالامین» نیز داشته است که اگرچه انتشار آن یک سال دوام پیدا می‌کند، در سطرهای خود، اطلاعات مهمی از وضعیت مشهد در اواخر دوره قاجار را ماندگار کرده است. ۲۳ خرداد ۱۳۹۸ در همین صفحه معرفی کوتاهی از این روزنامه داشیم و اینک سطرهای پیش رو گذری است بر تاریخ این روزنامه قدیمی.

● اردوی هما یون؛ نخستین روزنامه مشهد

سال ۱۲۱۵ خورشیدی، نخستین روزنامه ایران که به کاغذ خبر شهره بوده، به همت میرزا محمد صالح شیرازی چاپ و منتشر می‌شود تا بعد از آن، مردم اخبار روز را در کاغذهای کاهی با حروف چاپ سنگی بخوانند. این اتفاق را در مشهد با سقر ناصرالدین شاه قاجار در سال ۱۲۴۴ خورشیدی برابر می‌دانند. گویا در این سال، سلطان صاحبقران از آنجا که یک دستگاه چاپ همراه اردوی سلطنتی بوده، تصمیم می‌گیرد کاغذ خبری چاپ کرده، در آن شرح ماقع رویدادها ی این سفر را منتشر کند. این روزنامه را که «اردوی همایون» نام دارد، نخستین روزنامه مشهد می‌دانند. ماجرا از این قرار است که در جریان این سفر، ناصرالدین شاه، میرزا علی ثانی را مأمور می‌کند از طریق چاپخانه سیاری که همراه کاروان شاه بوده است، در منزلگاه های بین راه، وقایع سفر را مکتوب و چاپ کنند و نسخه های از آن را برای حاکمان، اعیان و تجار شهرهای مختلف بفرستد که در این سفر، چهارشماره بانام روزنامه «اردوی همایون» در شهرهای سمنان، سبزوار، طرق، چمن و فقهیه چاپ و توزیع می‌شود. ۱۶ سال پس از سفر اول، ناصرالدین شاه برای بار دوم عزم سفر به خراسان می‌کند و این بار، «این مهم را به اعتماد السلطنه می‌سپارد. او نیز در ۱۲ منزلگاه (به ترتیب در شهرهای دماوند، چشمه علی، بسطام، گالپوش، بجنود، فوجان، چمن فقهیه، مشهد، سبزوار، مزنجان، شاهرود و تهران) وقایع سفر را در روزنامه‌ای با همان نام، چاپ و منتشر می‌کند. همین است که برخی مورخان با توجه به سلسله وار بودن این سفرنامه ها،

آن ها را نخستین نشریه اداری استان های سمنان، خراسان و مازندران نیز می‌دانند.

● از ادب تا طوس

روزنامه نگاری در ارض اقدس اما ۶۶ سال پس از انتشار مطبوعه «کاغذ اخبار» با انتشار روزنامه «ادب» در ۵۵ دی ۱۲۷۹ خورشیدی است که شکل و سیاق حرفه‌ای می‌یابد. این روزنامه که مدیریت آن را ادیب الممالک فراهانی بر عهده داشته است، سه سال در این شهر ادامه حیات می‌یابد و سبب می‌شود مشهد پس از شهرهای تهران، تبریز، شیراز و اصفهان، چهارمین شهر کشور باشد که روزنامه دار شده است. پس از این مدت، با رفتن ادیب فراهانی به تهران و تعطیلی ادب، مشهد تا شش سال تقریباً روزنامه‌ای به خود نمی‌بیند، ولی پس از این وقفه، «بشارت» و سپس «خورشید» جانی دوباره بر تاریخ مطبوعه نویسی مشهد می‌دمند و بعدها روزنامه‌هایی مانند «خراسان» و «طوس» برقی این مهم را بر دوش می‌گیرند. با این همه شاید برایتان جالب باشد که بدانید در مشهد دوره قاجار، نزدیک به ۵۰ عنوان روزنامه و مجله چاپ و منتشر می‌شده و این جراید که نام برده شد، تنها اسامی انگشت شماری از آن تعدا است.

● نخستین روزنامه اداری مشهد

«بلدالامین» یکی از این جراید است که پسوند نخستین روزنامه اداری (وابسته به شهرداری) مشهد را در توضیح نام خود دارد. براساس آماري که ستار شهناوی در کتاب «یادها و نامه‌ها» ارائه داده، بلدالامین چهاردهمین روزنامه مشهد و در واقع کاغذ خبری و وابسته به بلدیّه شهر برای درج شرح جلسات و تصمیم گیری رجال دولتی بوده است، چنان که در سرلوحه خود روزنامه نیز آمده است: «در این جریده مذاکرات و کلا انجمن محترم بلدی و مطالب و اعلانات را ج به اداره بلدیّه ارض اقدس درج می‌شود.» در این روزگار گویا به جز مشهد، بلدیّه شهرهای تهران اصفهان و تبریز هم دارای نشریه بوده اند و وقایع مهم و تصمیم گیری های کلان خود را از این طریق به گوش عوام می‌رسانده اند. متأسفانه از بلدالامین و چگونگی انتشار آن اطلاعات چندانی در دست نیست و پژوهش ها درباره آن، ما را تنها به میرزا محمدصادق تبریزی می‌رساند که در توضیح نامش مدیر مسئولی این جریده آمده است. مردی که در مکتوبات و اسناد به عنوان یکی از کارمندان شهرداری مشهد معرفی شده که پیش از آن هم گویا معاونت ادیب الممالک فراهانی در روزنامه ادب و مدیر مسئولی روزنامه خورشید را تجربه کرده بوده است. همچنین او از معدود کسانی بوده که در مشهد، امتیاز و نمایندگی توزیع دیگر جراید کشور

را داشته است.

در کتاب «صورت جراید ایران» نوشته یاسنت لویی رابینو که در اوایل قرن بیستم سرکنسول دولت بریتانیا در شهر رشت بوده نیز به نام بلدالامین اشاره شده است. رابینو می‌گوید که از این جریده ۲۸ شماره هفتگی منتشر شده که تاریخ شماره نخستین آن ۲۴ جمادی الثانی ۱۳۲۸ هجری قمری بوده است. البته باید گفت که نسخه‌ای از شماره نخست این روزنامه وجود ندارد و تاریخ شماره دوم آن ۲۸ محرم ۱۳۲۸ هجری قمری است. ادوارد براون، خاورشناس، هم در کتاب «تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در عصر مشروطیت» از قول رابینو می‌نویسد: «این نامه برای اداره بلدیّه مشهد انتشار یافته است.»

● ویژگی‌های روزنامه بلدالامین

باینکه تنها شش نسخه از روزنامه بلدالامین در آرشیو مرکز اسناد آستان قدس رضوی و مرکز اسناد شهرداری وجود دارد شمار گانی نیز در کتابخانه دانشگاه کمبریج موجود است. می‌توان باتکیه بر شیوه نگارش اخبار و اطلاعات همین اندک یادگار باقیمانده، ویژگی‌هایی را برای این روزنامه بر شمرد. نخست اینکه در این جریده بر خلاف دیگر روزنامه‌ها که چاپ بی‌نام مطالب در آن هامتداول بوده، نوشته‌های بدون معرف و امضا چاپ نمی‌شده است. همچنین در روزنامه بلدالامین، اخبار بر خلاف دیگر روزنامه‌های این دوره که کوتاه وبدون تحلیل بوده است، با مطالبی بلند بالا و پر تفسیر روبه‌رو هستیم که می‌توان آن را صورتی از گزارش نویسی خبری دانست.

برای نمونه در خلاصه یکی از مطالب چاپی شده در شماره ۱۰ این جریده به سال ۱۳۲۸ هجری قمری چنین می‌خوانیم: «مذاکرات و کلاء انجمن بلدی. چهارشنبه ۲۵ ربیع الاول. سه ساعت به غروب مانده اعضای انجمن حاضر شده. قبل از شروع به مذاکرات جمعیتی از کسبه و تجار و غیره به انجمن آمده، عریضه های متعدد متحد المال پیشنهاد کردند که حاصل همه آن ها شکایت از بی ترتیبی عمل نان و گوشت و کمی نان و گرانی گوشت بوده که حال پانزده روز از اول حمل گذشته، با وجود این همه بازندگی و مساعدت هوا و خوشی سال که هیچ قسم صدمه به گوسفند وارد نیامده و در عمل زراعت کمال امیدواری حاصل است، جهت چیست که قصاب ها گوشت را یک من شش قران و هفت قران می‌فروشند و گوشت چاق خوب خیلی کمیاب است و همچنین نان را یک من دو شاهی گران کرده و پس از غروب نان گیر کسی نمی‌آید؟ مدتی است که تمام مذاکرات اعضا انجمن در این موضوع بوده و هیچ نتیجه‌ای به دست نیامده و به هیچ وجه ثمری نبخشیده، یک عمل گوشت را اصلاح نکرده اند

مدیر مسئول	شروع انتشار	پایان انتشار	اشتراک سالانه
میرزا محمد صادق تبریزی	۱۹ بهمن ۱۲۸۸ خورشیدی (۲۱ محرم ۱۳۲۸ هجری قمری)	۱۲ خرداد ۱۲۸۹ خورشیدی (۲۴ جمادی الثانی ۱۳۲۸ هجری قمری)	در مشهد ۱۰ قران، در ولایات ۱۲ قران و در ممالک خارج ۱۵ قران
چاپخانه	نوع چاپ	زبان	شیوه انتشار
مطبعه محمدزاده	سنگی	فارسی	هفتگی
موضوع	خط	قیت	صاحب امتیاز
بیشتر انعکاس خبرهای انجمن بلدیّه بوده است	نستعلیق	۳شاهی	بلدیّه مشهد

«بلدالامین» در یک نگاه

دکتر ابراهیم حافظی، سرپرست اداره مطبوعات ساز مان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی:

روزنامه در دوره قاجار، کالای قاچاق بوده است

تجاریا به مسافری امین و قابل اعتماد برای تاجر یا مدیر روزنامه‌ای در یکی از بلاد همسایه برده می‌شده است و در قبال آن روزنامه آن کشور را دریافت می‌کرده‌اند. برای نمونه اسناد بسیاری وجود دارد که نشان می‌دهد روزنامه خراسان در کیسه گندم و حبث المتین رادر میان طاقه پارچه ها جاساز کرده و می‌برده‌اند. این موضوع برای بلدالامین که مدیر آن نمایندگی دیگر جراید کشوری را در مشهد داشته هم می‌تواند مصداق داشته باشد اما با مفهوم انتشار و توزیع امروزی بسیار فاصله دارد.»

بودن مشهد در این دوره، قطعا روزنامه بلدالامین که اخبار شهر مشهد و تغییر و تحولات آن را درج می‌کرده، برای تجار فارسی زبان کشورهای همسایه مانند هندوستان، پاکستان، افغانستان و کشورهای حاشیه دریای خزر مهم بوده است ولی این به معنای توزیع و انتشار آن به مفهوم امروزی نیست. در واقع از آنجا که در دوره اواخر قاجار به دلیل تنش‌های سیاسی کشور روزنامه یک کالای قاچاق بوده، معمولاً چند نسخه محدود از روزنامه‌ها به شکل پنهانی در بارهای تجاری جاساز می‌شده و توسط

اشاره‌ای به این موضوع نشده است. اما چرا این متن و قیمت در پیشانی روزنامه وجود دارد؟

این سوال را باید کتر «ابراهیم حافظی» سرپرست اداره مطبوعات مرکز اسناد آستان قدس رضوی نیز مطرح می‌کنیم.اوین توضیحات را می‌شنویم: «سندی مبنی بر انتشار و توزیع بلدالامین در خارج از کشور وجود ندارد اما می‌توان گفت که به دلیل جایگاه مذهبی و تجارتنی و مهاجرپذیر

به دلیل وضعیت نامطلوب حکومتی و سیاسی یک کالای قاچاق محسوب می‌شده‌اند، کمی محل تردید است. برای همین به سراغ اسناد موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی رفتیم تا مگر در آنجا سندی که نشان بدهد، بلدالامین در خارج از کشور توزیع و منتشر می‌شده، پیدا کنیم. جستجوهای نتیجه بود و چنین سندی وجود نداشت، در مرکز اسناد شهرداری مشهد نیز سندی که با قطعیت بگوید، بلدالامین در خارج از کشور توزیع می‌شده، وجود ندارد. حتی در مکتوب کتاب‌های رابینو و براون نیز

یکی از دیگر ویژگی‌های جریده بلدالامین که در پیشانی صفحه اول درج می‌شده، مکان‌های انتشار و توزیع آن بوده است. در شناسنامه روزنامه نوشته شده، قیمت اشتراک سالانه در مشهد ۱۰ قران، در ولایات ۱۲ قران و در ممالک خارج ۱۵ قران. سوای قیمت که یک عدد عرف بوده، توزیع آن در ممالک خارج به این مسئله را به ذهن متبادر می‌کند که آیا یک روزنامه شهری وابسته به شهرداری در خارج از کشور توزیع می‌شده و اگر چنین است، کدام کشورها و چرا؟ حقیقت اینکه این موضوع در اواخر دوره قاجار که روزنامه‌ها

با سپاس فراوان از:

سید مهدی سید قطبی کارشناس بخش مطبوعات، کاظم جهانگیری کارشناس بخش اسناد و ارائه یکنانه کارشناس کتابخانه تخصصی تاریخ در مرکز اسناد آستان قدس رضوی.